

ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

ASSESSMENT OF THE RISKS OF STATE SECURITY AND MANAGING THEM UNDER MODERN CONDITIONS

Петрів А.С.,

здобувач аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України

У статті досліджено проблематику засад оцінювання ризиків державної безпеки та управління ризиками державної безпеки в сучасних умовах. Розглянуто необхідність розробки та опрацювання структурованих запитальників у відповідних сферах забезпечення державної безпеки та попередню паспортизацію загроз. Проаналізовано необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання сфери національної безпеки і оборони України.

Ключові слова: державна безпека, національна безпека, управління ризиками, паспортизація загроз.

В статье исследована проблематика основ оценивания рисков государственной безопасности и управления рисками государственной безопасности в современных условиях. Рассмотрена необходимость разработки и обработки структурированных вопросников в соответствующих сферах обеспечения государственной безопасности и предварительной паспортизации угроз. Проанализирована необходимость совершенствования нормативно-правового регулирования сферы национальной безопасности и обороны Украины.

Ключевые слова: государственная безопасность, национальная безопасность, управление рисками, паспортизация угроз.

In the paper the problem of the foundations of assessing the risks of state security and managing them under modern conditions is investigated. The necessity of developing and processing structured questionnaires in the relevant spheres of state security and preliminary certification of threats are discussed. The need in improvement of legal regulation of the national security and defense sphere of Ukraine is analyzed.

Key words: state security, national security, risk management, certification of threats.

Постановка проблеми. Під час протидії України широкомасштабній агресії Російської Федерації стало очевидним, що система забезпечення державної безпеки нашої держави в її нинішньому вигляді не здатна високоефективно виконувати свої функції. Перед країною нині постали надскладні завдання, оскільки водночас із життєвою необхідністю захисту фундаментальних національних цінностей – незалежності, територіальної цілісності і суверенітету держави, свободи, прав людини і верховенства права, добробуту, миру і безпеки – усіма доступними, хоча і суттєво обмеженими засобами, держава має в короткий період часу провести комплекс реформ у сфері національної безпеки, а також долати корупцію. Саме ефективне функціонування сектору безпеки і оборони в умовах обмежених ресурсів є запорукою відновлення миру в Україні. Тож реформування системи забезпечення державної безпеки з урахуванням актуальних на сучасному етапі загроз державній безпеці України та зумовлених ними ризиків є одним із найбільш важливих для держави питань сьогодення.

Одним із найбільш ефективних засобів забезпечення державної безпеки України в складних суспільно-політичних реаліях є національне оцінювання ризиків державної безпеки та процес управління ними, причому таке оцінювання має включати в себе визначення та оцінювання загроз державній безпеці. Національне оцінювання ризиків державної безпеки та управління ними доцільно запровадити в Україні із урахуванням кращого іноземного досвіду та за умови розробки належного нормативно-правового підґрунтя.

Стан дослідження. Незважаючи на те, що комплексні наукові розробки з проблематики викликів, ризиків та загроз державній безпеці вкрай обмежені, має місце досить ретельне загальнотеоретичне опрацювання проблем ризикології в рамках різних наук (передусім – економічних). Також велику увагу в теорії безпекознавства вже тривалий час зосереджують на загрозах, на чому базується значна кількість визначень та класифікацій безпеки, зокрема національної та державної. Зокрема, серед науковців, яким належить суттєвий внесок у розробку проблематики безпекознавства та ризикології, можуть бути названі: Ф. Акерман, О. Альгін, І. Балабанов, К. Балдін, В. Богданович, С. Богоявленський, О. Бодрук, Р. Болдуїн, М. Вальверде, Е. Ван Бруншот, Е. Вільямс, Я. Вішняков, А. Возженіков, Ю. Во-

ройбов, Р. Галатті, В. Горбулін, Г. Гордієнко, В. Гранатуров, М. Грачова, Р. Джексон, С. Джура, І. Івченко, С. Іден, Дж. Каплан, У. Кауфман, Р. Качалов, А. Качинський, П. Кейн, Л. Кеннеді, Є. Киселіця, Р. Кларк, В. Косевцов, Р. Крючков, В. Ліпкан, Х. Кумамото, В. Лук'янова, Н. Луман, В. Максимов, Г. Малинецький, С. Меднік, Л. Мієринь, Н. Мінемі, Г. Новицький, О. Орлов, В. Откидач, Е. Панфілова, Б. Парохонський, Е. Піза, В. Пилипюк, Д. Прокоф'єва-Янчиленко, М. Радаєв, Д. Родес, А. Секерін, В. Селютін, А. Семенченко, В. Сілантьєв, Г. Ситник, Є. Соложенцев, П. Томпсон, О. Фисуренко, С. Хансон, Е. Хенлі, О. Хитрова, С. Ховік, Х. Циммерман, М. Чекулаєв, О. Шапкін та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблематики засад оцінювання ризиків державної безпеки та управління ризиками державної безпеки у контексті забезпечення національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Управління ризиками національної, зокрема й державної безпеки, є комплексним процесом, який повинен охоплювати всі функціональні напрями діяльності сектору безпеки і оборони України та всі його організаційні рівні. Управління ризиками є одним з управлінських процесів, і в той же час основним принципом забезпечення ефективності інших процесів діяльності державних органів, що входять до складу сектору безпеки і оборони.

При цьому управління ризиками державної безпеки передбачає:

- ідентифікацію ризиків (визначення ризиків);
- формування системи кількісних показників ступеня ризику, а також якісний та кількісний аналіз ризику;
- оцінку ризику відповідно до визначених кількісних показників;
- обробку ризиків;
- оцінювання ефективності роботи з ризиками.

Міжнародний Стандарт ISO 31000 передбачає, що стадії «Ідентифікація ризику», «Аналіз ризику», «Оцінка ризику» є складовими частинами стадії «Оцінювання ризику» процесу управління ризиками, тож слід зауважити, що оцінювання ризиків є основною стадією процесу управління ризиками, базуючись передусім на оцінюванні загроз [1].

Оскільки під державною безпекою ми розуміємо стан, за якого в умовах дії різнопланових загроз забезпечується

самозбереження основ національної безпеки: сталий і прогресивний розвиток території, народонаселення і системи державного управління України, захищеність національних цінностей, які забезпечують існування суверенної Української держави та виконання нею своїх функцій, а також досягнення відповідних національних цілей та реалізація національних інтересів, саме управління ризиками державної безпеки має бути основним завданням державних органів, що входять до складу сектору безпеки і оборони, які уповноважені на забезпечення державної безпеки України, і базуватися на результатах національного оцінювання ризиків державної безпеки України [2–7].

Планування національного оцінювання ризиків державної безпеки України має передбачати розробку та опрацювання структурованих запитальників у відповідних сферах забезпечення державної безпеки та попередню паспортизацію загроз.

Паспорт загрози передбачає ідентифікацію подій, явищ процесів, інших чинників, що ускладнюють реалізацію національних інтересів України. У паспорті загрози повинні бути обов'язково відображені відомості щодо дати, місця, характеру, масштабу, рівня, динаміки та тенденції зміни, зазначені можливі об'єкти на прогнозовані наслідки в разі її реалізації. Крім того, в паспорті слід наводити відомості щодо реагування суб'єктів забезпечення державної безпеки на дану загрозу. Паспорт повинен також містити розділ щодо ресурсного забезпечення та відповідальних осіб. Крім того, паспорт загроз має містити відомості щодо ідентифікаторів загрози державній безпеці – певних критеріїв (ознак), що вказують на наявність або можливість негативного перебігу подій. Вага індикаторів, як правило, визначається, з урахуванням ступеню небезпечності загрози, щодо якої визначено ці індикатори, що, у свою чергу, пов'язано з рівнем ризиків, що цією загрозою зумовлюються.

Опрацювання результатів відповідного запитальника доцільно здійснювати з використанням методології SWOT, причому матриця SWOT може вибудовуватись як щодо кожної окремої загрози державній безпеці, так і щодо системи загроз у конкретній сфері забезпечення державної безпеки [8; 9].

За результатами паспортизації та оцінювання загроз може бути здійснена ідентифікація ризиків державної безпеки – перший етап управління відповідними ризиками. Цей етап передбачає визначення вірогідних джерел та значимості ризику, який є загрозою для виконання завдань забезпечення державної безпеки, досягнення цілей її діяльності. Цей етап процесу забезпечує формування переліку актуальних та потенційних ризиків.

Формування показників – етап, на якому експертні робочі групи визначають показники, на основі яких будуть встановлюватись якісні та кількісні значення оцінок ризиків.

Аналіз ризиків – етап, на якому ризики оцінюються якісно та кількісно на основі застосування експертних знань, статистичних та інтелектуальних методів, вивчаються з метою виявлення суттєвих їх компонентів та характеристик. Це завдання виконується шляхом опрацювання комп'ютерних даних, людських знань та досвіду.

Результатом цього етапу є знання про ризики (наскільки вірогідним є те, що ризики матеріалізуються; наскільки значимим є їх вплив на досягнення цілей, а саме: низький, середній, високий, дуже високий); знання про джерела та так званих володільців ризику; знання про тенденції розвитку; знання про можливості поведінки з ризиками (вагість впливу ризику) тощо.

Залежно від рівня ризиків державної безпеки їх вплив може бути визначений не лише в політичних, але й у фінансових, економічних, соціальних, технічних, екологічних, правових, інформаційних вимірах тощо. Перед тим як скласти перелік ризиків за пріоритетами, результат повинен бути перерахований за більшим ступенем впливу на результати діяльності сектору безпеки і оборони та можливістю їх ефективності щодо нейтралізації. Слід враховува-

ти, що присвоєння ознак пріоритетності певним ризикам не матиме сенсу, якщо не буде можливості мінімізувати їх з використанням наявних ресурсів; за деяких обставин може бути доцільно прийняти певні ризики, якщо інші ризики можуть бути усунуті в більш ефективний спосіб.

Результатом цього етапу буде перелік ризиків та відповідна кваліфікаційна оцінка необхідності проводити обробку ризиків. Кваліфікаційна оцінка ризиків може бути різною, оскільки кожному визначеному ризику може бути присвоєна категорія від дуже низьких прийнятних ризиків, для яких немає необхідності вживати заходи, до катастрофічних ризиків, які потребують вжиття термінових заходів. Також за результатами цього етапу відбувається паспортизація ризиків.

Зокрема, у зведеному паспорті ризиків державній безпеці за результатами їх секторального оцінювання також має зазначатися так званий «володілець ризику» – державний орган, у сфері відповідальності якого виявлено ризик. Отже, паспорт ризику державної безпеки, сформований за результатами оцінювання загроз державній безпеці України, матиме такий вигляд (таблиця 1):

Таблиця 1

Паспорт ризиків державної безпеки

Ризик		
Володілець ризику		
Джерело ризику	Загроза	
	Індикатори	
	Ймовірність реалізації	
	Наслідки	
Оцінка ризику	Ймовірність	
	Вплив	
	Рівень ризику	
Існуючий елемент контролю	Правило	
	Персонал	
	Практика	
Оцінка заходів контролю та управління ризиком	Керованість	
	Ефективність	
	Ціна ризику	
Пропоновані заходи контролю та управління ризиком	Зміст	
	Відповідальний	
	Строки	
	Ресурси	
Моніторинг ризику	Індикатори	
	Відповідальний	
	Періодичність	

При цьому оцінювання загроз державній безпеці базуватиметься на їх систематизації, структуруванні та визначенні адресації, і також, як уже зазначалося, потребує паспортизації.

Для визначення вразливостей об'єктів державної безпеки, що можуть підвищувати актуальність та небезпеку загроз, а також рівень ризиків, має використовуватись знання про сутнісні характеристики адресатів загроз – об'єктів державної безпеки.

Складання паспортів ризиків з урахуванням специфіки відповідних загроз дозволяє повною мірою охарактеризувати безпекове середовище та визначити пріоритети спрямування державної політики щодо управління ризиками державної безпеки.

Наступним етапом управління ризиками державної безпеки є обробка ризиків. На цьому етапі негативний вплив ризику на цілі системи забезпечення державної безпеки та національної безпеки України в цілому має нейтралізуватися. Це може бути досягнуто декількома способами:

1) передача ризику: шляхом передачі ризику іншим суб'єктам;

2) зменшення ступеня ризику: шляхом використання методів мінімізації частоти та/або ступеня ризику в наступному періоді;

3) прийняття ризику: шляхом здійснення заходів щодо нейтралізації впливу ризику, який виник, попередження виникнення потенційного ризику.

Результатом цього етапу буде перелік заходів щодо обробки ризиків.

Загальний очікуваний результат обробки ризиків полягає в досягненні та підтриманні прийнятного рівня державної безпеки, який має вважатися оптимальним рівнем державної безпеки, що може бути досягнутий в умовах постійної дії внутрішніх та зовнішніх загроз державній безпеці.

Оцінка роботи з ризиками, як наступний етап безперервного процесу управління ризиками, використовується з метою вимірювання показників ефективності та дієвості діяльності управління ризиками щодо кожного етапу процесу, тобто в правильності визначення ризиків, застосування категорії ризиків пріоритетності ризиків та правомірності здійснення заходів. Ефективна база оцінки повинна включати розгляд не лише безпосередньо процесу, але й також передбачені зовнішні наслідки. Важливо здійснювати оцінку обробки ризиків не лише наприкінці процесу, а також заздалегідь шляхом розгляду цілей та оціночних критеріїв кожного заходу, який відбувається.

Результатом цього етапу є інформація щодо досягнутих результатів або ефекту, досягнутого від різних видів діяльності сектору безпеки і оборони, а також інших суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Це може відноситись до окремих кроків процесу управління ризиками державної безпеки, процесу в ціло-

му або взагалі до системи забезпечення національної безпеки. Ця інформація буде використовуватись як зворотній зв'язок щодо всіх цих різних процесів та функцій.

Вищезазначені етапи мають супроводжуватись процесами моделювання ризиків та є складовими частинами загального процесу управління і прийняття рішень у забезпеченні державної безпеки [10–15].

Висновки. Реагування на сучасні виклики та загрози в умовах послідовного входження України у світову економічну й політичну систему та активних внутрішньополітичних демократичних перетворень потребує формування принципово нової системи національної безпеки. Вона має відповідати масштабам існуючих загроз, бути дієво інтегрованою в систему міжнародної та регіональної безпеки як їх невід'ємний складник. Тож для Української держави важливим є створення системи національної, зокрема державної безпеки, адекватної масштабам і значенню загроз та викликів глобалізаційного типу, а також зосередженої на прогнозах майбутнього щодо їх розвитку. Без розбудови такої системи входження країни як повноправного суб'єкта у світовий політичний і економічний простір в існуючі системи міжнародної безпеки стає проблематичним. Враховуючи, що в зовнішньому просторі навколо України сформувалися нові тенденції, які є джерелами загроз державній безпеці, все це потребує осмислення та внесення відповідних змін до ключових документів у сфері національної безпеки і оборони, в тому числі й шляхом прийняття нової редакції Закону України «Про основи національної безпеки України» [16] або ж вдосконаленого Закону України «Про національну безпеку України» [17] з обов'язковим впровадженням правових засад проведення національного оцінювання загроз державній безпеці України, а також зумовлених ними ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ISO 31000 – Risk management – Principles and guidelines. 15.09.2014. URL: www.iso.org/iso/iso31000.
2. Корж І.Ф. Державна безпека: методологічні підходи до системи складових поняття. Правова інформатика. 2012. № 4(36). С. 72–78.
3. Пилипчук В.Г. Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека». URL: <http://ua.textreferat.com/referat-11854-1.html> (дата звернення 10.04.2018).
4. Пилипчук В.Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки країни (кінець ХХ – початок ХХІ століття): монографія. К., 2008. 359 с.
5. Кардашова І.Б. О соотношении категорий «национальная безопасность» и «государственная безопасность» // Административная реформа и наука административного права / Сборник научных трудов, посвященный 80-летию со дня рождения Ю.М. Козлова. М.: МГЮА, 2007. С. 228.
6. Опалев А.В. О некоторых базовых категориях теории обеспечения национальной безопасности. Вестник Российской академии естественных наук. 2004. № 3. С. 4.
7. Янчук А.О. Особливості вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної безпеки України в сучасних умовах. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1. 2016. С. 342–355.
8. Тосько Р.Р., Новікова А.В. Застосування методики SWOT-аналізу для формування стратегії зміцнення національної безпеки в сфері державної безпеки. Молодий вчений. № 4(31), квітень 2016 р. С. 337.
9. Методика реагування на виклики, небезпеки та загрози національній безпеці держави: навч. посіб. / [авт. кол.: В.Ю. Богданович, А.І. Семенченко, Д.Я. Кучма, А.В. Дацюк]. К.: НАДУ, 2009. 40 с.
10. Донець О.М. Використання міжнародних стандартів в управлінні ризиками // Збірник наукових праць: Управління розвитком складних систем. Київ: КНУБА, 2011. Випуск 6. С. 36–42.
11. H.G. Brauch. Security threats, challenges, vulnerability and risk: [Online tool]. – Available at: <https://www.eolss.net/sample-chapters/C14/E1-39B-02.pdf> (Accessed 11.03.2018).
12. Арямов А.А. Общая теория риска: юридический, экономический и психологический анализ: монография / 2-е изд., перераб. и доп. М.: РАП; Волтерс Клувер, 2010. 171 с.
13. Управління ризиками організованої злочинності в Україні / І.М. Гриненко, А.Ю. Ковальчук, Д.М. Прокоф'єва-Янчиленко, Б.В. Сокрыт. К.: ВАІТЕ, 2013. 380 с.
14. Ризики та загрози організованої злочинності в Україні: стан та перспективи / І.М. Гриненко, Д.М. Прокоф'єва-Янчиленко, Б.В. Сокрыт. К.: ВАІЕУ, 2014. 194 с.
15. Оцінювання та управління ризиками у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: кримінологічний моніторинг, тактичний аналіз та використання відкритих джерел / І.М. Гриненко, Д.М. Прокоф'єва-Янчиленко, Б.В. Сокрыт. К.: ВАІЕУ, 2015. 158 с.
16. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 10.04.2018).
17. Проект України «Про національну безпеку України» від 28 лютого 2018 року № 8068. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63531 (дата звернення 04.05.2018).